

**Матеріали до орієнтовного плану-конспекту тематичного уроку
«УКРАЇНА ПАМ'ЯТАЄ!
Голодомор 1932-1933 років в Україні»**

Тип уроку: урок-лекція, засвоєння нових знань.

Мета уроку: визначити суть, причини та наслідки Голодомору 1932–1933 рр., вшанувати пам'ять його жертв.

Обладнання: інформаційні буклети та свічки для кожного учня (будуть доставлятися до шкіл централізовано), карта України.

Основні поняття: Голодомор, геноцид, злочини проти людства, розкуркулення, натуральні штрафи, "чорні дошки", Закон України «Про Голодомор 1932—1933 років в Україні».

План уроку:

1. Вступ.
2. Що таке Голодомор?
3. З чого все почалося?
4. Як чинився Голодомор?
5. Свідчення очевидця (*звернути особливу увагу!*).
6. Підсумки.

Хід уроку:

I. Актуалізація пізнавальної діяльності.

Сьогодні у нас незвичайний урок. Це не урок історії чи географії, не урок мови чи літератури. Це урок пам'яті.

Цей урок одночасно з нами проведуть у всіх школах нашої держави.

Я не вимагатиму від Вас здавати заліки чи екзамени з цього матеріалу.

Я просто прошу вас бути уважними і задуматися, що відбулося в Україні 75 років тому і що витерпів народ України на шляху до незалежності.

II. Реалізація плану уроку.

1. ВСТУП

У світі сталося багато трагедій. Страшних трагедій. Так, були різні війни, катастрофи, які забирали життя людей.

Коли люди гинуть від стихійного лиха, аварії літака чи потягу, виверження вулкану - це одне. Коли люди гинуть на війні, захищаючи свою Батьківщину від ворога, - це друге. Але коли люди гинуть від голоду - це зовсім інше. Особливо – голоду штучного, навмисно створеного владою.

Ви добре знаєте, що Україна завжди була багата на родючу землю і на хліб. Ще нашу країну називали «житницею Європи». Хіба можна уявити, що народ-хлібороб помирає на чорноземах від голоду?

Хіба можна уявити, щоб людина збирала врожай, раділа, що зможе прогодувати свою родину, своїх дітей, а на наступний день влада все забирала, не лишаючи ані зернини, ані картоплини?

У ті часи жертвами ставали не окремі люди, винищувались цілі села. Від голоду помирали і старі, і молоді. Найстрашніше – помирали діти. У вересні 1933 року за шкільні парти не сіли близько двох третин учнів. Не дожили до першого дзвоника.

Саме так влада поступила з мільйонами українців у ті далекі 30-ті роки минулого століття. Людей свідомо морили голодом. Це злочин проти людини. Це злочин проти народу. Це злочин проти усього людства. У міжнародному праві це називається геноцид.

А чи так давно це сталося, якщо ми досі не знаємо усієї правди про Голодомор?

А чи так давно це сталося, якщо досі люди бояться правди про ті часи?

А чи так давно це сталося, коли досі живі свідки цієї трагедії?

Серед них можуть бути ваші бабусі і дідусі. Запитайте у них, що вони знають про Голодомор. Можливо ви почуєте від них багато нового і страшного, але не бійтеся чути це. Не бійтеся питатися про це. У свого діда чи бабусі, сусіда чи родича.

Ця трагедія ніколи не повториться. Ви, молодь України, гарантія того, що країна ніколи не зазнає такого лиха. Наша пам'ять не дозволить нікому це зробити.

Це наша історія. Ми не можемо її викреслити з нашої пам'яті... Ми не можемо це забути....Винуватці трагедії мають бути визначені в Україні і світовим співтовариством як такі, що чинили злочини супроти людства.

2. ЩО ТАКЕ ГОЛОДОМОР?

Сьогодні ми згадуємо страшні сторінки історії нашого народу – Голодомор 1932 – 1933 років. Ця трагедія забрала життя мільйонів наших земляків. В українських селах від голоду помирали і дорослі і діти. Як підраховували історики, у той час в Україні щодня помирало понад 25 тисяч людей.

Але найстрашнішим є те, що голод був штучно створений тодішньою владою.

Голодомор – це зумисне організований радянською владою у 1932 – 1933 роках штучний голод, який призвів до смерті мільйонів українців і є геноцидом українського народу.

Давайте разом поміркуюємо, чому стався цей злочин.

Проти свободолюбивості українського народу боролись у різні способи. Сталін винайшов власний, один з найжорстокіших за усю історію людства. Він залізною рукою впроваджував терор і голодну смерть. Злочин голодної смерті було реалізовано в 1932-1933 роках.

Де б не жили українці, влада їх знаходила і свідомо нищила. Ось Кубань — козацький край. Голод і репресії знайшли українців і там. Багато станиць у 1932 – 1933 роках було знищено, як наприклад велика станиця Полтавська, усіх мешканців якої було виселено у Сибір лише за те, що вони були українцями, а саму станицю перейменовано.

Голодомор є одним із найбільших злочинів комуністичної влади.

Дотепер ми не знаємо імен всіх, хто загинув від голодної смерті. Їх не називали героями. Їм не ставили пам'ятників чи обелісків.

Нас заставляли просто про це забути. Забути про злочини влади більшовиків. Сьогоднішнім уроком ми доведемо, що пам'ять не можна знищити!

3. З ЧОГО ВСЕ ПОЧАЛОСЯ?

Для того щоби зрозуміти, як на українській землі стався цей злочин Голодомору нам потрібно знати, що йому передувало.

Наприкінці 1920-х років провідне місце в керівництві режиму посів Й.Сталін, який зосередив у своїх руках абсолютну владу, як у партії, так і в державі. Наростає тотальний контроль держави і партії за суспільством, який супроводжується ліквідацією поступок у національній, культурній, соціально-економічній сферах.

Особливе занепокоєння влади викликає Україна. Потужна національна еліта, економічно незалежна і національно свідоме селянство становили головну загрозу для більшовиків.

Утопічна ідея більшовиків про світову революцію на чолі із СРСР, боязнь перед зовнішніми впливами, терор супроти національних рухів змушував правлячу кліку нарошувати озброєння. Для цього держава переходить до індустралізації. Оголошений сталінським керівництвом наприкінці 1920-х рр. перехід до форсованої індустріалізації поставив на порядок денний питання про ресурси для її здійснення.

І тоталітарна влада не винайшла кращого способу, як фактично пограбувати селян. Запроваджуються так звані "ножиці цін", коли промислові товари селянам пропонувались за завищеними цінами, а сільськогосподарські товари держава викупляла за значно заниженими цінами.

Влада фактично оголосила селянам війну. З одного боку репресіями, які отримали назву розкуркулення, вона абсурдно нищила кращі селянські господарства. Майно селян конфісковувалось, а їх самих засуджували до ув'язнень чи заслання на північ, в Сибір.

З іншого боку, селян примушують вступати у колгоспи, які перетворюються на інструмент визиску селян. Хлібороби втрачають землю, худобу, реманент, що зрештою пропадають. У колгоспах селяни втрачають можливість контролю за результатами своєї праці. Вони стають повністю залежними від партійного керівництва.

Водночас із утисками селян влада розгортає переслідування національної інтелігенції та церкви. Режимом фабрикуються справи проти неіснуючих організацій, як "Спілка визволення України" та інших. За цими справами засуджено тисячі кращих представників української інтелігенції, простих громадян.

Такі дії влади з погляду міжнародного права є **злочином проти людства**.

4. ЯК ЧИНИВСЯ ГОЛОДОМОР?

Кінцевим етапом нищення свободолюбивих устремлінь українського народу став Голодомор у 1932 – 1933 роках.

Голодомор-геноцид здійснювався за допомогою тотального державного терору. Основними складовими цього терору були:

- **насильне вилучення всіх продуктів**
- **блокада голодуючих мешканців окремих територій та усієї України.**

Спершу проводилось **насильне вилучення всіх продовольчих припасів**. Знаючи про кризове становище в Україні, де вже з осені 1931 року відчувався голод, влада у липні 1932 р. ухвалює завідомо нереальні до виконання плани хлібозаготівель. Фактично було створено умови для того, щоб вилучити усі запаси зерна, до того ж влада застосовувала додаткові каральні важелі за нібито невиконання плану.

7 серпня 1932 р. прийнято Постанову "Про охорону соціалістичної власності", яка отримала назву **«Закону про п'ять колосків»**. За цією постановою засуджували навіть дітей, які підбирали колоски пшениці на вже зібраних полях. На тих полях які, можливо, ще вчора належали їхнім батькам.

Восени 1932 року в Україну направляють спеціальну комісію на чолі із В'ячеславом Молотовим, тодішнім головою союзного уряду для посилення хлібозаготівель. Під тиском цієї комісії у листопаді 1932 року запроваджуються **натуральні штрафи**. Якщо селянин чи колгосп не виконав план здачі зерна, у нього забирали усе: від усіх запасів картоплі чи зерна до корови чи навіть хати.

Наприкінці грудня 1932 р. із колгоспів примусово вивезено усе зерно, в тому числі і т.зв. насіннєві фонди. Люди розуміли, що навіть тим, хто переживе голодну зиму, сіяти навесні не буде чим.

Для посилення тиску влада вдається до блокади **голодуючих мешканців окремих територій та усієї України**.

У листопаді 1932р. в Україні та на Кубані (населеній переважно українцями) запроваджується система голодних гетто – система **«чорних дошок»**. Дотепер ми думали, що гетто придумав Гітлер. Ні. Раніше за нього це зробив Сталін. Вдумайтесь. Занесення на «чорну дошку» колгоспів, сіл і цілих районів означало їх повну ізоляцію, вилучення всього продовольства, заборону ввезення будь-яких товарів та інші жорстокі репресії.

Занесення села на «чорну дошку» було рівнозначним смертному вироку мешканцям цього села. Всього на «чорну дошку» було занесено до третини сіл України. Тобто **були штучно створені десятки, сотні тисяч голодних гетто в Україні.**

22 січня 1933 р. спеціальною директивою **забороняється виїзд за межі України «за хлібом»** в інші регіони (хліб на той час був у сусідніх з Україною Росії та Білорусії!). Відповідно до директиви території України і Кубані, в той час переважно заселеної українцями, були оточені збройними загонами для блокування виїзду селян.

Таких заходів більше ніде і ніколи не застосовувалося в СРСР.

Жорстокість Голодомору перш за все в тому, що голод не був наслідком стихійного лиха, засухи чи неврожаю, він став результатом цілеспрямованої політики комуністичного режиму. Вражає цинізмом той факт, що у той час, як від голоду помирали мільйони українців, влада **продовжувала вивозити зерно за кордон і на повну потужність продовжували працювали спиртзаводи**, які переробляли зерно на горілку, що йшла на експорт.

Українці могли бути врятовані, оскільки **стратегічний запас зерна в СРСР становив на той час 1,5 млн. т.** (1 млн. т. вистачило б для прогодування 5-6 млн. людей протягом року).

В результаті зумисних дій влади більшість мешканців України були приречені на голодну смерть. Смертність від голоду, котра щодня забирала тисячі невинних життів продовжувалась фактично до нового врожаю. Сумним підсумком Голодомору стало те, що у вересні 1933 року за шкільні парти не сіло біля двох третин учнів. Всього ж жертвами Голодомору стало до чверті тогочасного населення радянської України.

Найбільше постраждали від Голодомору тодішні Харківська і Київська області (теперішні **Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська – покажіть на карті ці території**). Смертність населення у 1932-33рр. тут перевищувала середній рівень попередніх років у **8-9 і більше разів**. У нинішніх **Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській** областях рівень смертності був вищий у 5-6 разів, на **Донбасі** – у 3-4 рази.

Фактично голод охопив весь Центр, Південь, Північ та Схід сучасної України.

Увага! Територія сучасної Західної України (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська, Тернопільська, Волинська та Рівненська області) як і Крим не входила на той час до складу УСРР.

Також ми повинні знати, що **голод** розглядався керівництвом СРСР як інструмент придушення українців. Це найбільш чітко проявляється у постанові керівництва СРСР від 14 грудня 1932 року "Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі і в Західній області". У ній, попри назву, значна увага приділялась питанням "правильного проведення українізації", що полягала у закритті українських шкіл на Кубані і переслідуванні української інтелігенції. У 1933 році в Україні було арештовано 125 тисяч чоловік (у 4 рази більше, ніж у 1929 р.).

Влада намагалась усіма засобами приховати свій злочин. Вона заборонила реєструвати смертність від голоду та приховувала Голодомор від світової громадськості.

Але, попри страх перед владою, люди таємно робили фотографії, збирали свідчення. Ось як описував у травні 1933 році події в Україні консул Італії у Харкові (тодішній столиці УРСР) Серджіо Граденіґо італійському посольству в Москві для інформування Міністерства закордонних справ Італії:

«Немає жодного сумніву в тому, що цей голод штучний і спеціально створений ... Вирішено ліквідувати українську проблему протягом кількох місяців, ціною смерті від 10 до 15 мільйонів осіб. Нехай ця цифра не здається перебільшеною. Я тієї думки, що вона ще вища, і, мабуть, її вже досягли.

Це велике нещастя, яке скошує мільйони людей і винищує дитинство цілого народу ...

...Уранці 21-го на базарі мертвих складали на купи в лахмітті і людських екскрементах уздовж огорожі біля річки. Спочатку там було 30 трупів. Уранці 23-го їх було вже 51. Дитина ссала груди

мертвої матері із обличчям сірого кольору. Люди казали: «Це ще тільки квіточки соціалістичної весни».

5. СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ

Я хочу розповісти вам одну історію з життя – це історія дівчинки Ганни Неласої (повний текст надруковано в газеті «День» №172 від 10.10.2007 та №195 від 10.11.2007).

Ця історія стала відома завдяки Володимиру Монакову, професору одного із московських університетів, який хотів встановити точну дату народження своєї матері та довідатися про долю її сім'ї. Сама мати, за його словами, пам'ятала лише те, що виросла в дитбудинку на Луганщині.

Бажання знати свій родовід є природним для кожної людини.

Дослідники з Луганщини допомогли відновити історію звичайної сільської родини. Місяці роботи в архівах, а також збір свідчень очевидців.

Лише після того, як Ганна Євгенівна Неласа (таке повне ім'я матері московського професора) побачила фото рідних місць, почула записи спогадів своїх землячок-ровесниць, **вона призналася..., що насправді вона все пам'ятала, але досі боялася**, що правда про ті часи зашкодить її дітям. Тому й мовчала.

Після цього вона вирішила розказати все, як було.

- Звичайна українська сільська родина

Ганна жила з батьками і чотирма братами на хуторі Литвинов у Луганській області. Вони мали свій великий дім, садок, город і пасіку. Завдяки важкій праці батьків, яким завжди допомагали діти, сім'я не знала особливих нестатків.

Ось як згадує про ті дні сама Ганна Євгенівна:

(Примітка для вчителя: оскільки Ганна Євгенівна практично весь час прожила в Росії, свої спогади вона подала російською мовою)

«Жили мирно, дружно. Сеяли хлеб, выращивали огородные культуры. У нас была и бахча, было подворье, где держали скот. Отец был добрым и умелым, он мастерил нам, детям, человечков на ниточках и других зверюшек, делал деревянные ложки из дерева. Когда он шел по хутору, то раздавал конфеты, ребятня к нему тянулась. А еще он учил неграмотных хуторян грамоте.

Мамочка моя вся в домашних заботах: трое маленьких детей, работа в огороде и по дому».

- Раптом в цю сім'ю, як і в мільйони інших українських сімей, прийшло лихо

Щоб загнати селян в колгоспи, їм встановили надзвичайно високі плани здачі хліба та продуктів. У тих, хто не міг їх виконати, за вказівкою комуністичної влади, відбирали усе їстівне, виганяли з рідних домівок.

Згадує Ганна Євгенівна:

«А потом наступила самая страшная пора жизни нашей семьи. Это был 31-32 год. Весной пришли люди — “комсомольцы”. Угнали овец, забрали лошадей, увели корову. Мама кричала, плакала, мы все трое держались за подол её юбки и ревели».

- Влада не зупинилася на повній конфіскації продовольства і майна сім'ї Неласих. Вона свідомо поставила сім'ю на грань життя і смерті напередодні зимових холодів наприкінці 1932 року.

«.. потом (власти) выгнали нас из дома... В лесу (мы) вырыли землянку. У нас была одна землянка на две семьи: мамина сестра, ее муж и их трое детей. Иногда к нам навевались какие-то люди, чтобы отобрать последнее (!)».

- Тоді дівчинка побачила на власні очі, що таке голодна смерть.

«Наступила голодная весна 1933 года. Мы выловили и поели сусликов, ежей, змей — всё, что попадалось, ели всякую траву — лебеду, листья липы, бересту... Когда в хуторе падал скот и его вывозили из хутора, люди из землянок ходили за падалью. Если удавалось залезть на дерево в гнездо сороки или другой птицы, то это был праздник, яйца мы съедали сырыми. Помощи не было ниоткуда никакой.

И наступил страшный голод. Первым от голода умер братик Коля. Около землянки лежала куча хвороста, он упал на неё и умер. Я плакала. А потом умер дядя, потом тетя...

Смерть моих родителей произошла в июне 1933 года. Мне было семь с половиной лет.

Зайдя в землянку, я увидела свою мамочку, лежащую на лохмотьях с распущенной косой, по лицу ползали вши, живот прилип к спине. Я стала лить ей в рот из бутылки молоко, но оно не проходило. Я плачу... Отец говорит: «Дочка, ей это уже не поможет»....

Отец стал бредить .. и хрипеть. Я прошу: «Тату, не храпи!». Он умер на второй день после мамы... Мы с братиком остались вдвоем среди мертвых родителей. Сколько это продолжалось – не знаю.

Нас забрали в ясли. Братика положили на земляной пол под печкой. Он умирал, с его опухшего тела сочилась жидкость. Я сидела рядом, он скрипел зубами и просил огурчик... Братик умер. Его завернули в одеяло и похоронили рядом с яслями...».

Для вчителя: в молодших класах бажано уникати опису трагічних сцен.

- **Навіть через 75 років Ганна Євгенівна не може зрозуміти, за що таким стражданням було піддано українських селян:**

«Часто думаю: почему с нашими семьями так поступили, за что выгнали из домов, за какие преступления обрекли на голодную, страшную (страшнее не бывает!) смерть? Я выжила...Видимо, так было угодно Богу — оставит меня жить на свете за моих дорогих родителей и братиков-мучеников. Этот ужас и все эти страдания мне пришлось пережить в восьмилетнем возрасте.

Всё, что я рассказала, — истинная правда. Ничего не придумала. Да такое и нельзя придумать нарочно. Такое не приснится и в страшном сне...».

Ця історія є лише краплею в морі людського горя, яке довелося пережити мільйонам українських сімей у 1932-33 роках. Вона засвідчує, що Голодомор був не стихійним лихом, а рукотворним актом, страшним злочином комуністичного режиму проти Українського народу.

Ця історія вкотре доводить, що правда немає кордонів та національності. Вона дійшла до Москви і піде по усьому світу. Правду потрібно шукати, а пам'ять шанувати.

III. Підведення підсумків уроку

Прошу зараз вшанувати пам'ять мільйонів невинних жертв Голодомору хвилиною мовчання.

Голод не був наслідком засухи чи неврожаю, а став результатом цілеспрямованої політики комуністичного режиму. Шляхом тотального вилучення харчів, блокади сіл і цілих районів, заборони виїзду за межі голодуючої України, репресій незгодних сталінський режим створив для українців умови, несумісні із життям.

Такі дії влади є злочином і **відповідають визначенню геноциду у Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року.**

На цій основі 28 листопада 2006 р. **Верховна Рада України за ініціативою Президента України Віктора Ющенка прийняла Закон «Про Голодомор 1932—1933 років в Україні», яким Голодомор визнано геноцидом Українського народу.**

IV. Домашнє завдання

Зараз кожен з вас отримає свічку і пам'ятку про ці жадливі голодні для України роки. Саме від вас залежить, щоб не приведи Господь не повторилось нічого подібного у майбутньому.

Принесіть ці свічки та пам'ятки додому.

А в суботу, 24 листопада, коли на вулицях стемніє, попросіть батьків засвітити і поставити ці свічки на підвіконня так, щоб їх було видно знадвору.

Цих вогників має бути якнайбільше. Вони потрібні для кожного з нас.

Ці вогники символізуватимуть нашу скорботу і пам'ять про мільйони загублених життів наших співвітчизників, серед яких були такі ж діти як ви. Ці вогники зігріють душі загиблих.

Це – знак нашої пам'яті.

Це – світло очищення задля нашого майбутнього.

І це світло донесете саме ви.

Рекомендації для вчителя:

Наприкінці уроку Ви повинні видати кожній дитині буклет і свічку.

1. Відповідно до кількості учнів у вашому класі вимагайте у керівництва школи забезпечити вас необхідною кількістю свічок і буклетів.

2. Після того, як Ви проведете урок, роздайте буклети і свічки.

3. Дати завдання. Запитати в батьків, дідусів та бабусь, рідних, сусідів, що вони знають про Голодомор.

Кожен з учнів може зібрати свідчення очевидців трагедії і принести їх до школи, тим самим вклавши свій внесок у справу відновлення історичної правди про Голодомор 1932-33 років – одну з найстрашніших трагедій Українського народу.

Список рекомендованої літератури:

1. Збірка документів і матеріалів "Голодомор 1932-1933 років в Україні": / Упорядник Р.Я.Пиріг; НАН України. Інститут історії України. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 1128 с.
2. Книга Р. Конквеста "Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор" – К.: Либідь, 1993. – 384 с.
3. Книга В.К. Барки "Жовтий князь" – К.: ВАТ "Видавництво "Київська правда", 2003. – 320 с.
4. Збірка поезій І.В. Качуровського "Село в безодні" – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 85 с.
5. Монографія, автор – С.В. Кульчицький "Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид" – К.: Інститут історії НАН України, 2005. – 220 с.